

ES struktūrinių fondų parama kultūros paveldo skaitmeninimui

Regina Varnienė-Janssen

Archyvuose, bibliotekose ir muziejuose sukauptas gausus kultūros paveldas, kurio didesnioji dalis yra tradicinės formos. Siekiant išsaugoti unikalias paveldo vertybes, prieiga prie jų yra ribojama. Kita kultūros paveldo vertybių prieigos kliūtis yra geografinė atskirtis. Įveikti šias kliūtis padeda paveldo skaitmeninimas, suteikiantis unikalią galimybę iš esmės pakeisti jo vertybių sklaidą.

Šių metų gegužės 26 d. Prahoje įvyko konferencija „Skaitmeninė kultūros paveldo sklaida“ („Digital Access to Cultural Heritage“), kurios tikslas buvo apžvelgti skaitmeninto kultūros paveldo sklaidą Europoje konkrečių Europos Komisijos remiamų iniciatyvų ir Europos nacionalinių bibliotekų vykdomų skaitmeninimo programų bei projektų požiūriu. Konferencija organizuota Čekijos pirmininkavimui Europos Sąjungai pažymėti programoje.

Mūsų šaliai šioje konferencijoje atstovavo Lietuvos Martyno Mažvydo nacionalinės bibliotekos generalinio direktoriaus pavaduotoja dr. Regina Varnienė-Janssen. Spausdiname jos pranešimo pagrindų parengtą publikaciją.

Lietuvos sugrįžimas į Europos žemėlapi ir įstojimas 2004 m. gegužės 1 d. į Europos Sąjungą atvėrė naujas galimybes šalies saugumui, politikai, socialinei plėtrai, ekonomikai ir kultūrai. Šioje publikacijoje pristatysime galimybes, atsivėrusias šalies kultūrai įsisavinant ES struktūrinių fondų paramą.

2005 m. rugsėjo mėnesį Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka drauge su partneriais – Lietuvos dailės muziejumi ir Lietuvos archyvų departamentu – pradėjo vykdyti bendrą projektą. Tai buvo ne tik pirmasis tokio masto ir pobūdžio projektas Lietuvoje, bet ir vienas pirmųjų Europos Sąjungoje, gavęs apie 13,3 mln. Lt finansinę paramą kultūros paveldo skaitmeninimui ir sklaidai iš ES struktūrinių fondų. Iš laiko perspektyvos galima pasakyti, kad projekto kelias nebuvo rožėmis klotas. Čia apžvelgsime sunkumus, kuriuos teko įveikti siekiant ES struktūrinių fondų paramos, taip pat pristatysime naujausius strateginius kultūros politikos dokumentus, atveriančius naujas erdves šalies kultūros paveldui.

2004–2006 metai. Pasibaigus pirmajam programavimo periodui ir nuėjus ilgą ES struktūrinių fondų finansinės paramos paieškos kelią, daugelio sričių specialistai galėtų įvardyti nemažai kliūčių, su kuriomis tuomet susidurta. Ieškant finansinės paramos kultūros paveldo skaitmeninio turinio bei atitinkamų elektroninių paslaugų kūrimui, pagrindinės kliūtys buvo:

- kultūros paveldo skaitmeninimo ir sklaidos strateginių dokumentų nebuvimas;
- kultūros paveldo skaitmeninio turinio nepakankamas atsispindėjimas Lietuvos bendrajame programavimo dokumente 2004–2006 m.¹;

¹ Lietuvos bendrasis programavimo dokumentas [interaktyvus] [žūrėta 2009 m. birželio 6 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/es_parama/docs/2004-preliminarus_BPD_02.pdf.

– atminties institucijų atskirtis ir bendradarbiavimo stoka.

Kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija. Iki 2005 m. vidurio Lietuvoje nebuvo strateginio dokumento, numatančio kultūros paveldo skaitmeninimą ir sklaidą. Be šių dokumentų net puikiausios idėjos neturėjo ES struktūrinių fondų paramos perspektyvų. Todėl LNB ekspertų iniciatyva parengtas kilnojamųjų kultūros vertybių skaitmeninimo ir sklaidos koncepcijos projektas buvo įteiktas Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai. Kultūros ministro įsakymu sudarytai Skaitmeninimo tarybai patobulinus šį dokumentą, 2005 m. vidurvasarį Lietuvos Respublikos Vyriausybė jį patvirtino.²

Koncepcija apibrėžia kultūros paveldo skaitmeninimo tikslus, uždavinius ir principus, taip pat bendruosius atrankos kriterijus, sudarydama sąlygas nuosekliai ir kryptingai atminties institucijų veiklai siekiant išsaugoti ir aktualizuoti tautos kultūros paveldą bei tobulinti jo sklaidą. Koncepcijos pagrindu Lietuvos Respublikos kultūros ministerija kartu su Švietimo ir mokslo ministerija, Informacinės visuomenės plėtros komitetu ir Lietuvos archyvų departamentu atlieka kultūros paveldo politikos koordinavimą ir stebėseną nacionaliniu lygiu. Tos institucijos taip pat teikia pasiūlymus Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo tarybai dėl efektyvaus šios politikos įgyvendinimo.

Šis dokumentas tapo pagrindu ne tik kreiptis į ES struktūrinius fondus finansinės paramos, bet ir skatinti bibliotekas, archyvus ir muziejus bendradarbiauti skaitmeninant šalies kultūros paveldą ir tobulinant jo sklaidą.

Skaitmeninis turinys Lietuvos 2004–2006 m. bendrajame programavimo dokumente. Nacionalinė biblioteka ne tik rengė strateginius dokumentus, bet ir ieškojo finansinės paramos projekto idėjai įgyvendinti. Šis kelias galėjo būti trumpesnis ir lengvesnis, jei nebūtų iškilusi kita kliūtis – kultūros paveldo skaitmeninio turinio kūrimas per mažai atsispindėjo Lietuvos 2004–2006 m. bendrajame programavimo dokumente (BPD). ES struktūrinių fondų paramos planavimas Lietuvai buvo nauja sritis. Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas projekto rengime buvo gana pasyvus, o dalyvavusių institucijų požiūris daugiau žinybinis. Todėl naujausios atskirų sričių kryptys nepakankamai atsispindėjo šio etapo programavimo dokumente. Būtent dėl šios priežasties Lietuvos nacionalinei bibliotekai, siekusiai ES struktūrinių fondų finansinės paramos šiuo periodu, sunkiai sekėsi surasti tinkamą BPD priemonę dokumentinio paveldo skaitmeninio turinio kūrimui. Tuo tarpu tuometiniai ES komunikatai jau skelbė naują integruotą požiūrį į kultūros paveldo saugojimą. Daugelyje jų buvo pabrėžiama šio paveldo skaitmeninimo, virtualios prieigos bei skaitmeninio turinio ilgalaikio išsaugojimo perspektyva ir svarba. Tačiau šie informacinės visuomenės kūrimo prioritetai nebuvo plačiau atspindėti BPD 3.3 priemonėje „Informacinių technologijų paslaugų ir infrastruktūros plėtra“, pagal kurią LNB kartu su partneriais siekė ES struktūrinių fondų finansinės paramos projektui „Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimas“. Kita vertus, tai buvo vienintelė priemonė, į kurią LNB tuomet galėjo

²*Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija* : patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugpjūčio 25 d. nutarimu Nr. 933 // Valstybės žinios. 2005, rugpj. 30 (Nr. 105), p. 5-6.

pretenduoti, nes jos uždaviniuose radome tai, kas labiausiai atitiko mūsų siekius: „...įvairių „turinio kūrimo“ projektų įgyvendinimas, pvz.: tiesiogiai – teikiant paramą esamo lietuviško turinio perkėlimui į skaitmeninę aplinką (virtualios bibliotekos, skaitmeniniai žemėlapiai ir t.t.) arba netiesiogiai – kuriant priemones, suteikiančias galimybę susipažinti su informacija užsienio kalba (automatinio vertimo robotai ir t.t.) – žymiai padidins turinio apimtį lietuvių kalba“³. Nors lietuviško turinio kūrimas ir buvo įtrauktas į šios priemonės uždavinius, tačiau pagrindinis jos prioritetas vis dėlto orientuotas į infrastruktūros plėtrą, kuriai buvo skiriama 70% priemonės lėšų. Kultūros paveldas šios priemonės kontekste „nekėlė pasitikėjimo“. Ne kartą susitikimuose su Informacinės visuomenės plėtros komiteto ir Centrinės projektų valdymo agentūros darbuotojais teko įrodinėti, kad be skaitmeninio turinio negali būti sukurtos ir viešosios paslaugos internete. Pagaliau mums pavyko. 2005 m. LNB projektas laimėjo konkursą ir jam buvo suteikta finansinė parama. Tik gerokai vėliau sužinojome, kad vienas ES struktūrinės paramos ekspertas taip ir liko nuomonės, kad pagal šią priemonę tokio pobūdžio projektai neturėtų būti finansuojami... Šios aplinkybės paaiškina tai, kad net keletą kartų tarptautiniuose renginiuose kolegos iš kitų šalių domėjosi, kaip mums pavyko gauti ES struktūrinių fondų paramą kultūros paveldo skaitmeninio turinio kūrimui pagal priemonę, orientuotą į infrastruktūros plėtrą. Galima manyti, kad panaši situacija buvo ir kitose šalyse.

Naujasis programavimo laikotarpis 2007–2013 m. Šiandien galima pasidžiaugti, kad atkakliu darbu ir suvienytom pastangom pagaliau pavyko iš esmės pakeisti pirmuoju programavimo laikotarpiu susiklosčiusią kultūros paveldo skaitmeninimo situaciją. Didele dalimi šie pokyčiai atsirado dėl LNB kartu su partneriais vykdyto projekto ir Lietuvos kultūros ministerijos, Informacinės visuomenės plėtros komiteto bei LNB iniciatyvų rengiant strateginius dokumentus. Apžvelgsime svarbiausias iniciatyvas ir jų pagrindu atsiradusius esminius kultūros paveldo skaitmeninimo pokyčius, kurie šiuo metu yra įtvirtinti Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio išsaugojimo ir sklaidos strategijoje ir šios strategijos įgyvendinimo programoje bei vienoje iš Lietuvos 2007–2013 metų Europos Sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo strategijos konvergencijos tikslui įgyvendinti realizavimo priemonių.

Kultūros paveldo skaitmeninimo programų koordinavimo strategija. 2005 m. patvirtinta Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija suvaidino lemiamą vaidmenį atminties institucijoms siekiant ES struktūrinės paramos. Tačiau šis dokumentas neturėjo konkrečios jos įgyvendinimo programos, kuri būtų paremta finansavimu. Tai paskatino šio straipsnio autorę inicijuoti tolesnę šio dokumento plėtrą. 2006 metais suburta iniciatyvinė grupė (vadovė Regina Varnienė-Janssen – LNB, Skirmantė Kvietkauskienė – LNB, Inga Petravičiūtė – Lietuvos archyvų departamentas, Loreta Meškelevičienė – Lietuvos dailės muziejus) parengė Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo strategijos projektą ir įteikė jį

Kultūros ministerijai. Po daugelio Kultūros ministerijos ir Skaitmeninimo tarybos svarstymų bei viešo aptarimo galutinis Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio išsaugojimo ir sklaidos strategijos variantas ir Skaitmeninimo strategijos įgyvendinimo veiksmų planas 2007–2013 m. buvo įteikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei tvirtinti. Rengėjų ir kitų prisidėjusių prie šio dokumento pasirodymo džiaugsmui šių metų gegužės 20 d. jis buvo patvirtintas⁴.

Strategijos įgyvendinimas turės būti grindžiamas skaitmeninimo veiklos koordinavimu pasitelkiant koordinacinius skaitmeninimo centrus, kurių funkcijas atliks Lietuvos nacionalinė biblioteka, Lietuvos dailės muziejus ir Lietuvos archyvų departamentas (*Strategija*, p. 11–12). Šalies atminties institucijose įsteigti koordinavimo centrai turėtų palengvinti skaitmeninimui skirtų kultūros objektų atranką ir kultūros paveldo objektų sąrašų sudarymą. Centrams koordinuojant skaitmeninimo veiklą savo srityse siekiant išvengti funkcijų dubliavimo, bus taupomi finansiniai ištekliai, o kultūros paveldo skaitmeninimo procesas taps nuoseklus. Tarp koordinacinių centrų funkcijų yra ir įvairiapusė metodologinė parama bei kvalifikacijos kėlimo paslaugos profesinei bendruomenei, taip pat nuolatinės finansavimo paieškos siekiant gairėse numatytų procesų tęstinumo.

Strategijos vizija yra bendra Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninė erdvė, pratęsianti kultūros objektų gyvavimo laiką, suteikianti Europos ir viso pasaulio visuomenei operatyvią, išsamią ir patikimą informaciją apie Lietuvos kultūros paveldą, užtikrinanti nuolatinį ir patikimą kultūros paveldo išteklių naudojimą mokslo, švietimo ir kultūros tikslams.

Strategijos tikslas – skatinti atminties institucijose saugomų kultūros paveldo objektų skaitmeninimą, užtikrinti ilgalaikį Lietuvos kultūros paveldo išsaugojimą, jo integraciją į pasaulio skaitmeninę erdvę ir prieigą viso pasaulio vartotojams.

Strategija siekiama:

- sukurti vientisą kultūros paveldo skaitmeninimo sistemą ir užtikrinti patikimą jos funkcionavimą;
- sukurti ir išplėsti virtualią skaitmeninio kultūros paveldo sistemą, sujungiančią paieškos, saugojimo ir prieigos funkcijas;
- standartizuoti kultūros paveldo skaitmeninimo, saugojimo ir sklaidos procesus;
- skaitmeninti kultūros paveldo objektus ir teikti jų turinį į bendrą kultūros paveldo portalą www.epaveldas.lt;
- skatinti kultūros paveldo sklaidos iniciatyvas.

Skaitmeninimo strategijos įgyvendinimo veiksmų planas 2007–2013 m. atvers daugiau galimybių gauti finansinę paramą iš šalies biudžeto ir ES struktūrinių fondų. Pirmenybė bus teikiama tiems projektams, kurie padeda įsitraukti į bendrą veiklą kuriant vieningą skaitmeninę Lietuvos kultūros paveldo erdvę ir

³ *Lietuvos bendrasis programavimo dokumentas* [interaktyvus] [žūrėta 2009 m. birželio 6 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/es_parama/docs/2004-preliminarus_BPD_02.pdf, p. 228.

integruoja savo veiklos produktus į skaitmeninio kultūros paveldo sistemą bei bendrą portalą **www.epaveldas.lt**. Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio išsaugojimo ir sklaidos strategija ir įgyvendinimo veikslių planas 2007–2013 m. leis išplėsti dabartinę infrastruktūrą siekiant sukurti bendrą Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninę informacinę erdvę ir prisidėti prie Lietuvos kultūros išsaugojimo bei sklaidos globalizacijos sąlygomis.

Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje: naujos finansinės galimybės. Lietuvos patirtis rengiant BPD ir išmoktos pamokos buvo sėkmingai pritaikytos rengiant 2007–2013 m. Ekonomikos augimo veikslių programą⁵. Antruoju programavimo periodu žymiai išaugo visuomenės ir partnerių domėjimasis ES struktūrine parama. Planuojant pasirengimo ES struktūrinės paramos įsisavinimo Lietuvoje 2007–2013 m. procesą, imtasi tinkamo partnerystės principų įgyvendinimo priemonių. Aktyvesnis viešojo ir privataus sektorių dalyvavimas antruoju programavimo periodu rengiant ES struktūrinės paramos įsisavinimo dokumentą davė puikių rezultatų. Tuo įsitikinta, pradėjus ruošti naujų projektų rengimui.

Kultūros ministerijos atstovės Ramunė Petuchovaitė ir šios publikacijos autorės dalyvavimas darbo grupėje *Ekonomikos augimo veikslių programos* 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonės „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“ veikslių programai parengti⁶, įgalino joje aiškiau suformuluoti atminties institucijoms rūpimus uždavinius ir juos tiksliau atspindėti. Šioje priemonėje jau aiškiai įvardytas skaitmeninio turinio kūrimas, pavyzdžiui: „...siekama plėtoti skaitmenines informacijos paslaugas, kuriant visatekstes duomenų bazes ir interaktyvias daugialypės terpės paslaugas duomenų ir objektų, sukauptų valstybiniuose ir kituose archyvuose, muziejuose ir bibliotekose, pagrindu. Numatoma plėtoti bibliotekų, muziejų ir archyvų turinio valdymo ir paieškos sistemas, integruoti jas internete. Taip pat siekiama, taikant IRT, užtikrinti lietuvių kalbos išsaugojimą ir vartojimą visose viešojo valstybės gyvenimo srityse, atsižvelgiant į vykstančius globalizacijos procesus, integruojant į ES, pasaulio žinių visuomenės kūrimąsi“⁷.

3 prioritete „Informacinė visuomenė visiems“ Informacinės visuomenės plėtros komitetui suformavus papildomą įgyvendinimo priemonę „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“, atsiveria finansinės paramos galimybės pareiškėjams, kurių veiklos kryptys išvardytos *Strategijos* įgyvendinimo veikslių

⁴ *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija* : patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 493 // Valstybės žinios. 2009, birž. 4 (nr. 66), p. 19-29.

⁵ *2007-2013 m. Ekonomikos augimo veikslių programa* [interaktyvus]. Vilnius, 2007 [žiūrėta 2009 m. birželio 8 d.]. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/ES_Paramas/strukturines_paramos_2007_1013m_medis/titulinis/files/2VP_EA_2007-07-05.pdf.

⁶ *Finansų ministro 2006 m. vasario 27 d. įsakymas Nr. 1K-070 „Dėl darbo grupių veikslių programoms rengti personalinės sudėties patvirtinimo“*. Valstybės žinios, 2006-04-15, Nr. 42-1536.

⁷ *2007-2013 m. Ekonomikos augimo veikslių programa* [interaktyvus]. Vilnius, 2007 [žiūrėta 2009 m. birželio 8 d.]. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/ES_Paramas/strukturines_paramos_2007_1013m_medis/titulinis/files/2VP_EA_2007-07-05.pdf,

plane ir kurie bus įtraukti į valstybės projektų sąrašą. Pagal šią priemonę numatyta finansuoti 7 valstybės projektus, jiems paremti bus skirta 50 mln. litų.

Finansinės paramos tikisi ir LNB specialistai su dar devyniais savo partneriais, pasirenkę turtinti jau sukurtą skaitmeninį kultūros paveldo turinį, kuris jau yra portale <http://www.epaveldas.lt>. Kultūros ministerija pasiūlė LNB projektą įtraukti į valstybės projektų sąrašą, tad trumpai pristatysime jo tikslus ir turinį.

Pirmiausia derėtų pasakyti, kad tai bus LNB kartu su partneriais 2005–2008 m. vykdyto projekto tęsinys. Norą jame dalyvauti pareiškė dešimt institucijų: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (projekto pareiškėjas), Kauno apskrities viešoji biblioteka, Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, Lietuvos archyvų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, Vilniaus universiteto biblioteka. Platus bibliotekų, ypač Lietuvos mokslų akademijos bei Vilniaus universiteto, dalyvavimas padės užpildyti skaitmeninto dokumentinio paveldo spragas, atsiradusias todėl, kad daugelio svarbių dokumentų nebuvo Nacionalinės bibliotekos fonduose.

Archyvų departamentas tęs Romos katalikų bažnyčios metrikų skaitmeninimą. Dailės muziejus pradės skaitmeninti 3D objektus, kurie bus perkeliama į kultūros paveldo portalą. Tarp šių objektų yra grafikos, liaudies ir istorinės skulptūros kūriniai, taip pat taikomosios dailės kūriniai: velykiniai kiaušiniai, verbos, liaudies keramika, skrynios, medžio dirbiniai, baldai ir daugelis kitų. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus pristatys nemažai scenografijos pavyzdžių ir įvairių asociacijų archyvinės medžiagos bei kitokių svarbių dokumentų.

Baigiant norėtųsi pasidžiaugti, kad Vyriausybei patvirtinus *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio išsaugojimo ir prieigos strategiją* bei jos įgyvendinimo programą Lietuvos kultūros politikoje buvo įteisintas kultūros paveldo skaitmeninimas, skaitmeninio turinio ilgalaikis išsaugojimas ir sudarytos palankios šios politikos įgyvendinimo sąlygos. *Ekonomikos augimo veiksmų programos* 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonė „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“ yra patikimas *Strategijoje* numatytos politikos įgyvendinimo garantas, numatantis finansinę paramą įvairių kultūros sričių projektams.